

Əlyazması hüququnda

ORXAN RUFƏT OĞLU ASLANOV

**MÜLKİYYƏT ƏLEYHİNƏ EDİLƏN CİNAYƏTLƏRƏ
GÖRƏ SANKSİYALARIN QURULMASININ PROBLEM
MƏSƏLƏLƏRİ**

5611.01 – Cinayət hüququ və kriminologiya,
cəza-icra hüququ

Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

Bakı – 2015

Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin “Cinayət hüququ və kriminologiya” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: Azərbaycan Respublikasının əməkdar hüquqşünası,
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor
F.Y.Səməndərov

Rəsmi opponentlər: hüquq üzrə elmlər doktoru, professor
B.S.Zahidov

hüquq üzrə fəlsəfə doktoru
Ə.X.Eyvazov

Aparıcı təşkilat: Bakı Apellyasiya Məhkəməsi

Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın müdafiəsi 18 sentyabr 2015-ci il tarixdə, saat 10:00-da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə və Hüquq İnstitutu nəzdindəki FD.01.103 sayılı Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1143, Bakı ş., Hüseyn Cavid pr. 115, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə və Hüquq İnstitutu, 9-cu mərtəbə.

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat «_____» _____ 2015-ci il tarixdə göndərilmişdir.

**FD.01.103 Dissertasiya Şurasının
elmi katibi, hüquq üzrə fəlsəfə
doktoru, dosent**

X.Ə.Bayramzadə

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycan Respublikası 1991-ci ildə yenidən müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkənin bütün sahələrində olduğu kimi, hüquq, xüsusilə cinayət hüququ sahəsində əsaslı islahatlar aparılmışdır. Əvvəlki cinayət qanunlarından fərqli olaraq, 30 dekabr 1999-cu ildə qəbul edilən və 1 sentyabr 2000-ci il tarixdən qüvvəyə minən yeni Cinayət Məcəlləsində uzun illər ərzində şəxsi mülkiyyətdə olan əmlakla müqayisədə dövlət mülkiyyətində olan əmlakın cinayət-hüquqi mühafizəsinə bəslənilmiş fərqli münasibətdən, habelə dövlət mülkiyyətinin mühafizəsinə verilən əsassız üstünlüklərdən imtina edilərək, bütün mülkiyyət formalarını eyni əsaslarla qoruyan “Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər” adlı 23-cü Fəsil (177 – 189-1-ci maddələr) əks etdirilmişdir. Həmin Fəsildə isə, mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərin növlərindən asılı olaraq, onların hər birinə ayrıca olaraq bir norma həsr edilmişdir.

Ümumiyyətlə isə, cinayət qanununun 177 – 189-1-ci maddələrində müəyyən edilmiş cinayət tərkibləri özünün ictimai təhlükəliliyinin xarakter və dərəcəsi baxımından, CM-in Ümumi hissənin 15-ci maddəsində (Cinayətlərin təsnifatı) nəzərdə tutulmuş bütün kateqoriya cinayətləri əks etdirsə də, qanunvericilik belə əməllərə görə məsuliyyət müəyyən edən həmin maddələrin bəzilərinin sanksiya hissələrində onların ictimai təhlükəliliyinin xarakter və dərəcəsinə düzgün hüquqi qiymət verməmişdir. Bu baxımdan, Məcəllənin 23-cü fəslində təsbit olunmuş mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərlə mübarizənin həm nəzəri, həm də praktiki cəhətdən daha effektiv və səmərəli olmasından ötrü, həmin kateqoriya cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan bəzi normaların sanksiyalarının yenidən tədqiqi, daha dəqiq desək, CM-in 15-ci maddəsində müəyyən edilmiş tələblərə uyğunlaşdırılması baxımından təkmilləşdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdəndir. Elə mövzunun aktuallığı da onunla izah olunur ki, dövlətin mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərlə bağlı cinayət və cəza siyasəti elmi cəhətdən araşdırılsın və ona verilən adekvat hüquqi qiyməti düzgün öyrənilsin.

Qeyd edək ki, cinayət qanununda mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutulan maddələrin dispozisiyası həm sovet dövründə, həm də müasir dövrümüzdə Respublikamızda bəzi müəlliflər tərəfindən ara-sıra tədqiq edilsə də, həmin normaların sanksiyası faktiki olaraq müstəqil tədqiqat predmeti kimi araşdırılmamışdır. Odur ki, CM-də mülkiyyət əleyhinə törədilən cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən sanksiyaların düzgün qurulması problemi özündə bir sıra mürəkkəb məsələləri əks etdirir ki, onların da həlli xüsusi praktiki əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan, ölkəmizdə dövlət müstəqilliyinin bərpası və cinayət qanunvericiliyinin yeniləşdirilməsindən

sonrakı dövrdə mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutulan normaların sanksiya hissəsinin tədqiqi ilə bağlı elmi araşdırmalara müəyyən tələbatların yaranması tədqiqat mövzusunun aktuallığını göstərməklə yanaşı, qüvvədə olan cinayət qanununda nəzərə çarpan bəzi boşluqların aradan qaldırılması üçün onun elmi cəhətdən araşdırılmasını zəruri edir.

Problemin elmi araşdırılması səviyyəsi. Mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərlə mübarizə məsələləri həm sovet dövründə, həm də müasir dövrümüzdə İ.P.Məmmədov, T.M.Qafarov, İ.M.Rəhimov, Ç.F.Mustafayev, E.M.Əfəndiyev, M.N.Bayramova və s. kimi əksər alimlərin daima diqqət mərkəzində olmuşdur. Azərbaycanın hüquqşünas alimləri mülkiyyət əleyhinə edilən ictimai təhlükəli əməllərlə mübarizədə həm nəzəriyyənin, həm də məhkəmə təcrübəsinin inkişafına müəyyən töhfələr versələr də, mülkiyyət əleyhinə törədilən cinayətlərə görə cinayət qanununda məsuliyyət nəzərdə tutulan normaların sanksiya hissələri bu günümüzdə qədər əsaslı, kompleks və sistemli şəkildə tədqiq olunmamışdır. Yəni, bu sahədə yazılmış dissertasiya və monoqrafiyalarda bəzi mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərə görə qanunda məsuliyyət müəyyən edilən sanksiyalardakı cəzanın növ və müddətinə toxunulsa da, onlarda cinayət qanununun Xüsusi hissə maddələrinin Ümumi hissə normalarının tələblərinə uyğun qurulması problemi tam öyrənilməmiş, habelə belə əməllərə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutan qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi istiqamətində təkliflər işlənib hazırlanılmamışdı. Son dövrlərdə mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edilən normaların sanksiya hissələri ilə əlaqədar M.N.İmanlı tərəfindən monoqrafik səviyyədə “Mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlər”, Rusiya Federasiyasında isə, V.P.Silkin tərəfindən “Mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərə görə müəyyən edilən cinayət-hüquqi sanksiyalar”, A.Y.Rubçov tərəfindən “Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərin cəzalandırılmasının cinayət-hüquqi məsələləri” mövzusunda namizədlik dissertasiyası səviyyəsində, S.M.Koçoi tərəfindən “Tamah niyyəti ilə törədilmiş mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərə görə Rusiya qanunvericiliyində məsuliyyət” və Q.V.Verina tərəfindən “Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyası” mövzusunda doktorluq dissertasiyası miqyasında elmi araşdırmalar aparılsa da, həmin əsərlərdə mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərə görə cinayət qanununda məsuliyyət nəzərdə tutulan sanksiyalar qurularkən onlar cinayətlərin kateqoriyaları ilə bağlı Ümumi hissənin normaları ilə əlaqələndirilməmiş, habelə həmin normaların tələb və göstərişlərinə uyğun olaraq sistemləşdirilməmişdir.

Ümumiyyətlə, haqqında bəhs edilən mövzu milli cinayət hüquq nəzəriyyəsində müstəqil olaraq heç bir vaxt nə monoqrafik, nə də ki, dissertasiya tədqiqatının predmeti olmamışdır.

Bütövlükdə götürdükdə, mövzunu araşdırmaq məqsədi ilə bir çox ölkədaxili normativ aktlarla yanaşı, həm Avropa, həm də postsovet ölkələrindən bəzilərinin cinayət-hüquq qanunvericiliklərinə müraciət edilmiş, Avropa və rus ədəbiyyatları araşdırılmış, habelə internet saytlarındakı məlumatlardan da istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektı qismində mülkiyyət əleyhinə cinayətlərlə mübarizə sahəsində mövcud olan ictimai münasibətlər çıxış edir. Tədqiqatın predmetini isə, cinayət qanununda mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan normaların sanksiyalarının qurulmasının problem məsələləri təşkil edir.

Tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi qüvvədə olan cinayət qanununda mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edilən normaların sanksiya hissələrini digər ölkələrin cinayət hüquq qanunvericiliyi ilə kompleks əlaqəli şəkildə tədqiq etmək, habelə belə əməllərin nəzərdə tutulduğu Xüsusi hissə maddələrinin sanksiyaları qurularkən yaranan problem məsələləri, xüsusilə də, onların CM-in Ümumi hissəsinin 15-ci maddəsində (Cinayətlərin təsnifatı) əks olunan tələb və göstərişlərə uyğun olaraq düzgün qurulub-qurulmamasını araşdırmaq, qanunda məsuliyyət müəyyən edilən cinayət-hüquqi normaların səmərəliliyinin artırılması ilə bağlı daha uğurlu qanunvericilik konstruksiyasını müəyyən etmək, bununla da belə cinayətlərə qarşı mübarizənin effektivliyini yüksəltmək istiqamətində elmi əsaslandırılmış konkret təklif və tövsiyələrin işlənilib hazırlanmasından ibarətdir.

Göstərilən məqsədlərə nail olmaq üçün dissertasiyada qarşıya aşağıdakı **vəzifələrin** yerinə yetirilməsi qoyulmuşdur:

- Mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərlə mübarizədə Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyinin inkişaf tarixini tədqiq etmək;

- Cinayət hüququnda sanksiyaların anlayışı, növləri və tiplərini araşdırmaq;

- CM-in Xüsusi hissəsində mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutulan maddələrin sanksiyalarının Ümumi hissənin cinayətlərin kateqoriyalarından bəhs edən 15-ci maddəsinin tələblərinə cavab verib-verməməsi məsələlərini qüvvədə olan cinayət qanunu üzrə öyrənmək;

- Qüvvədə olan CM-də mülkiyyət əleyhinə edilən xüsusilə ağır, ağır, az ağır və böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlərə görə qurulan sanksiyaların vəziyyətini hər bir kateqoriyaya uyğun ayrı-ayrılıqda təhlil etmək, bu istiqamətdə cinayət qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsinə dair təkliflər irəli sürmək;

- CM-də mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən normalarda alternativ sanksiyaların qurulması əsaslarını müəyyən

etmək;

- Alternativ sanksiyaların qurulmasında cəzaya qənaət prinsipinin müddəalarının nəzərə alınmasının vəziyyətini araşdırmaq.

Tədqiqatın metodikası və metodologiyası. Metodologiyanın ümumelmi və xüsusi elmi metodların məcmusu olduğu nəzərə alınmaqla, dissertasiyanın yazılmasında qarşıda duran məqsəd və vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün sahəvi metodlardan, habelə idrak nəzəriyyəsinin əksər metodlarından istifadə edilmişdir ki, bunlara aşağıdakıları misal göstərmək olar: analiz və sintez, induksiya və deduksiya, müqayisəli tədqiqat, məntiqi, o cümlədən tarixi yanaşma, kompleks yanaşma, ümumiləşdirmə, qruplaşdırma, sistemli təhlil, modelləşdirmə, formal-hüquqi, tarixi-hüquqi, müqayisəli-hüquqi, texniki-hüquqi, statistik təhlil, doqmatik tədqiqat və s.

Tədqiqatın nəzəri əsasları. Tədqiqatın nəzəri nəticələrini əsaslandırmaq üçün ümumi hüquq nəzəriyyəsi, kriminologiya, cinayət və cəza-icra hüququ kimi müxtəlif hüquq sahələrinin elmi müddəalarına istinad edilmiş, bu məqsədlə həmin elm sahələrinə aid müvafiq dərslilər, monoqrafiyalar, elmi məqalələr və s. ədəbiyyatlar əldə olunaraq nəzərdən keçirilmişdir. Belə ki, dissertasiyada cinayət hüququ üzrə tədqiqatlar aparmış hüquqşünas alimlərdən V.P.Qəhrəmanov, İ.P.Məmmədov, F.Y.Səməndərov, İ.M.Rəhimov, Ç.F.Mustafayev, S.Ə.Vəliyev, E.M.Əfəndiyev, Ə.X.Eyvazov, A.Ə.Cəfərov, İ.B.Ağayev, N.K.Əliyev, M.N.Bayramova, Ş.T.Səmədova, M.D.Şarqorodski, V.N.Kudryavsev, N.D.Durmanov, İ.İ.Karpes, P.P.Osipov, B.A.Kurinov, V.K.Duyunov, A.P.Kozlov, O.E.Leyst, M.İ.Kovalyov, S.İ.Demyantsev, A.V.Naumov, L.L.Kruqlikov, A.L.Çvetinoviç, N.F.Kuznetsova və başqa müəlliflərin əsərlərindən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın normativ və empirik bazası. Tədqiqatın normativ bazasını Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, cinayət, cəza-icra və inzibati xətələr məəcəllələri, müvafiq qanun və normativ aktları, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi və Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun Qərarları, habelə bir sıra xarici ölkələrin cinayət qanunvericiliyi təşkil edir.

Dissertasiyanın **empirik bazasını** isə, mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərlə bağlı Bakı Ağır Cinayətlər və Bakı Apellyasiya məhkəmələrində baxılmış cinayət işlərinin materialları təşkil edir. Belə ki, elmi tədqiqat zamanı məhkəmə təcrübəsi materiallarından geniş istifadə edildiyindən, arxiv materialları əsasında mülkiyyət əleyhinə törədilən cinayətlərə dair Bakı Apellyasiya Məhkəməsində 2008-2013-cü illərdə baxılmış 250-yə yaxın cinayət işi, habelə Bakı Ağır Cinayətlər Məhkəməsində isə, mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərlə bağlı 2011-2013-cü illərdə çıxarılmış 150-yə yaxın məhkəmə hökmü təhlil edilmişdir.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

1) Dissertasiya işi qüvvədə olan CM-də mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edilən normaların sanksiyalarının qurulması problemlərinin məhkəmə-istintaq təcrübəsi də nəzərə alınmaqla, kompleks şəkildə araşdırılmasına həsr olunmuş monoqrafik xarakterli ilk tədqiqat işidir.

2) Dissertasiyada, cinayət-hüquq elmində sanksiyaların tipləri ilə bağlı mübahisə doğuran məsələlərə aydınlıq gətirilməklə yanaşı, sanksiyanın tiplərinin anlayışı qeyd edilmiş, habelə qüvvədə olan CM-in Xüsusi hissə maddələrinin sanksiyaları qurularkən istifadə olunan sanksiya tiplərinin geniş təsnifatı verilmişdir.

3) Tədqiqat işində, törədilməsinə görə özünəməxsusluğu ilə seçilən *cibgirlik* əməllərinin də cinayət qanunvericiliyinə yeni bir maddə şəklində – *177-1-ci maddə* kimi daxil edilməsi və həmin əməllər üçün qanunda sadə oğurluğa görə məsuliyyət nəzərdə tutulan normadan fərqlənən məsuliyyətin müəyyən edilməsi təklif edilir.

4) Mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərlə mübarizdə Azərbaycan Respublikası cinayət qanunvericiliyinin inkişaf tarixi araşdırılmış, 1999-cu il CM-in 23-cü fəslində (Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər) nəzərdə tutulmuş ictimai təhlükəli əməllərə görə məsuliyyət müəyyən edilən maddələrin sanksiya hissələrinin qurulmasının problem məsələləri tədqiq edilərək qanunvericiliyin tətbiqi təcrübəsinin təkmilləşdirilməsinə yönələn konkret təkliflər irəli sürülmüş, habelə həmin fəslin əksər normalarının sanksiyalarının, o cümlədən *CM-in 189-1-ci maddəsinin* yeni redaksiya lahiyəsi işlənilib hazırlanmışdır.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

1) Sanksiyanın tipləri sanksiyanın növlərindən əmələ gəlir və onun növlərinin kombinasiyası əsasında qurulur. Yəni, sanksiyanın tiplərini yaradan komponentlər sanksiyanın növləri hesab edilir ki, sanksiyanın tipləri də üçelementli quruluşa malik olduğundan, demək olar ki, o, üç sanksiya növünün birləşməsindən yaranır. Başqa sözlə, *sanksiyanın tipləri* dedikdə, cinayətlərin fərqli kateqoriyalarına uyğun gələn cəzaların müxtəlif növ və hədlərinin əlaqələndirilmiş formada kombinasiya edilmiş üç növ cinayət hüquq sanksiyada vahid şəkildə əks olunması başa düşülür.

2) Azərbaycan Respublikasının keçmiş Cinayət Məcəllələrində sanksiyaların bütün tiplərindən istifadə olunsa da, 1999-cu il CM-in Xüsusi hissə maddələrinin sanksiyaları alternativ, nisbi-müəyyən və kumulyativ sanksiyalar üzərində qurulduğundan, CM-in Xüsusi hissə maddələrinin sanksiyalarında aşağıdakı altı əsas sanksiya tipindən istifadə olunmuşdur:

a) Sadə, qeyri-alternativ (fərdi), nisbi-müəyyən;

- b) Sadə, alternativ, nisbi-müəyyən;
- c) Kumulyativ, alternativ, nisbi-müəyyən;
- d) Kumulyativ, qeyri-alternativ (fərdi), nisbi-müəyyən;
- e) Sadə, alternativ, qarışıq;
- f) Kumulyativ, alternativ, qarışıq.

3) CM-in 183.2-ci maddəsinin sanksiyası özündə sərt cəzanı əks etdirməklə yanaşı, hədləri arasında da kifayət qədər geniş interval yaratmışdır. Bu baxımdan, 183.2-ci maddənin sanksiyası ilə bağlı *təklif edirik ki*, sanksiyada azadlıqdan məhrumetmə cəzasının yuxarı həddinin müddəti on beş ildən on iki ilə endirilsin və bu cinayətə görə məsuliyyət nəzərdə tutulan sanksiyanın yuxarı həddinə ediləcək dəyişiklik nəticəsində o, xüsusilə ağır cinayətlər kateqoriyasından çıxarılaraq ağır cinayətlər kateqoriyasına keçirilsin. Yəni həmin maddənin sanksiyası bu qaydada göstərsin: səkkiz ildən on iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır. Belə olan halda, həm sanksiyanın hədləri arasındakı interval azalmış olur, həm də cinayətin müvafiq kateqoriyasının qanunla müəyyən olunmuş tipik sanksiyasının hüdudlarından kənara çıxmır.

4) Mülkiyyət əleyhinə edilən ağır cinayətlərdən xüsusilə ağırlaşdırıcı hallarda törədilən oğurluq əməlinə görə məsuliyyət nəzərdə tutan CM-in 177.3-cü maddəsinin sanksiyasında hədlər arasında kifayət qədər geniş diapazonun (altı ildən on iki ilədək) olması ilə yanaşı, sanksiyada cəzanın aşağı həddinin CM-in 15-ci maddəsində ağır cinayətlər kateqoriyası üçün müəyyən edilmiş tipik sanksiya hədlərinə uyğun gəlmədiyini də nəzərə çarpır. 177.3-cü maddənin sanksiyasında belə vəziyyətin aradan qaldırılması üçün həmin cəzanın müddətinin aşağı həddinin altı ildən yeddi ilə qədər qaldırılmasını *təklif edirik*: yeddi ildən on iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır. Belə olan halda, kateqoriya sərhədlərinə düzgün əməl edilməklə yanaşı, həm də hədlər arasındakı geniş diapazonun da qarşısı alınmış olur.

5) CM-in 180.2-ci maddəsinin sanksiyasında dörd ildən səkkiz ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzası nəzərdə tutulsa da, sanksiyadakı həmin cəzanın aşağı və yuxarı hədlərini bir il müddətinə azaltmağı, bununla da, həmin əməllərin ağır cinayətlər kateqoriyasından çıxarılıb az ağır cinayətlər kateqoriyasına keçirilməsini *təklif edirik*. Fikrimizcə, belə əməllərin dörd ildən səkkiz ilədək deyil, üç ildən yeddi ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılması daha uğurlu ola bilər.

6) Məcəllənin 181.1-ci maddəsinin sanksiyasında azadlıqdan məhrumetmə cəzasının müddətinin üç ildən səkkiz ilə qədər müəyyən olunması həm az ağır, həm də ağır cinayətlərə görə CM-in 15-ci maddəsində qeyd olunmuş tipik sanksiyanın hədlərinə dair göstərişləri pozur. Ona görə də, *təklif*

edərdik ki, sadə tərkibli quldurluğun ictimai təhlükəlilyini ağırlaşdırıcı hallarda edilən quldurluğun ictimai təhlükəlilyindən fərqləndirmək üçün bu əmələ görə məsuliyyət nəzərdə tutan sanksiyadakı azadlıqdan məhrumetmə cəzasının müddətinin yuxarı həddini səkkiz ildən yeddi ilə endirərək, o, ağır cinayətlər kateqoriyasından çıxardılıb az ağır cinayətlər kateqoriyasına daxil edilsin. Yəni 181.1-ci maddənin sanksiyası aşağıdakı redaksiyada verilsin: üç ildən yeddi ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır.

7) CM-in 181.2-ci maddəsinin sanksiyasında isə, ağırlaşdırıcı halda edilən quldurluğa görə məsuliyyət səkkiz ildən on iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzasından ibarətdir. Fikrimizcə, burada, ağır cinayətlər kateqoriyası ilə bağlı cinayət qanununun 15.4-cü maddəsinin tələblərinə riayət edilsə də, sanksiyanın aşağı həddinin səkkiz il deyil, yeddi il müəyyən edilməsi həm nəzəri, həm də praktiki cəhətdən daha məqsədəuyğun hesab edilə bilər; yəni yeddi ildən on iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılınsın. Belə olan halda, hədlər arasında müəyyən interval yaransa da, məhkəmə cəza təyin edərkən cəzanın müddəti ilə bağlı dar hədlərdə sıxılmır və əməlin törədilməsinin bütün hallarını düzgün əks etdirə bilən uyğun cəza təyin edə bilər.

8) Qüvvədə olan cinayət qanununda mülkiyyət əleyhinə edilən az ağır cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan maddələrin sanksiyalarında azadlıqdan məhrumetmə ilə bağlı olmayan cəzaların (məsələn, əsas cəza növündə cərimənin) tətbiq imkanının mövcudluğu CM-in Ümumi və Xüsusi hissə normaları arasında ziddiyyət yaradır. CM-in az ağır cinayətlərdən bəhs edən 15.3-cü maddəsində deyilir ki, qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsinə görə nəzərdə tutulmuş azadlıqdan məhrumetmə cəzasının yuxarı həddi yeddi ildən artıq olmayan əməllər az ağır cinayətlər sayılır. Yəni bu, o deməkdir ki, cinayət qanununda az ağır cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən sanksiyalar qurularkən sanksiyaların alternativ deyil, *nisbi-müəyyən növündən*, əsas cəza kimi isə, *yalnız* müəyyən müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzasından istifadə edilməlidir. Bu baxımdan, cinayət qanununun Ümumi və Xüsusi hissə normaları arasında yaranmış belə ziddiyyətli məqamın aradan qaldırılması üçün *təklif edirik ki*, CM-in Xüsusi hissəsində mülkiyyət əleyhinə edilən az ağır cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan bütün maddələrin sanksiyalarına qanunvericilik orqanı tərəfindən yenidən baxılmalı, hər bir əməlin ictimai təhlükəlilyin xarakter və dərəcəsi düzgün nəzərə alınmaqla bu əməllərə görə CM-in 15.3-cü maddəsinin göstərişlərinə uyğun gələn sanksiyalar müəyyən olunmalıdır.

9) CM-in 177.2-ci maddəsinin sanksiyasında ağırlaşdırıcı halda edilən oğurluqlara görə üç min manatdan beş min manatadək miqdarda cərimə və ya üç ildən yeddi ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzası müəyyən olunub. Fikrimizcə, burada, az ağır cinayətlərlə bağlı CM-in 15.3-cü maddəsinin

yuxarıda qeyd etdiyimiz tələbləri kobud pozulmaqla yanaşı, əməlin ictimai təhlükəliliyinə də düzgün qiymət verilməmişdir. Ona görə də əməlin ictimai təhlükəliliyinin xarakter və dərəcəsini, habelə CM-in 15.3-cü maddəsinin göstərişlərini nəzərə alaraq, 177.2-ci maddənin sanksiyasının mövcud vəziyyətinin dəyişdirilərək aşağıdakı redaksiyada verilməsini *təklif edirik*: iki ildən altı ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılsın. Düşünürük ki, bu, az ağır cinayətlər kateqoriyasının sərhədlərini əks etdirməklə yanaşı, həm də cəzanın ədalətli şəkildə fərdiləşdirilməsinə də şərait yaratmış olacaqdır.

10) CM-in 178.2-ci maddəsinin sanksiyasında (üç min manatdan beş min manatadək miqdarda cərimə və ya üç ildən yeddi ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır) da müəyyən qüsurlar vardır. Ona görə də, CM-in 177.2-ci maddəsinin sanksiyası ilə bağlı yuxarıda söylədiyimiz iradları 178.2-ci maddənin sanksiyasına da aid etməklə yanaşı, o da diqqətə çatdırılmalıdır ki, həm 177.2-ci, həm də 178.2-ci maddənin sanksiyalarında qeyd olunmuş əsas cəza növləri arasında böyük “uçurum” mövcuddur. Belə ki, orada üç min manatdan beş min manatdək miqdarda əsas cəza növündə cərimədən dərhal sonra özündən əvvəlki əsas cəzanın nə növü, nə də həcmi ilə uzlaşmayan üç ildən yeddi ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzası gəlir. Yəni göründüyü kimi, burada, müəyyən müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzasının özü əsas cəza növündə cərimə cəzasına müəyyən qədər alternativ ola bilsə də, amma onun üç ildən yeddi ilədək müddətə nəzərdə tutulmuş hədləri cərimə cəzasının həmin sanksiyada qeyd olunmuş miqdarda məbləği ilə “uyuşmur”. Nəzərə alsaq ki, 178.2-ci maddədəki təsbit olunmuş əməllər təcrübədə mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlər sırasında tez-tez rast gəlinən əməllərdir, onda qanunvericilikdə olan belə boşluğun aradan qaldırılması, habelə həm məhkəmə təcrübəsinin, həm də qanunvericilik sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı CM-in 178.2-ci maddəsinin sanksiyasının qəti şəkildə aşağıdakı kimi konkretləşdirilməsini *təvsiyə edirik*: üç ildən yeddi ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır.

11) CM-in 179.2-ci maddəsinin sanksiyasında ağırlaşdırıcı halda edilən mənimsəmə və ya israf etmə əməllərinin iki min manatdan üç min manatadək miqdarda cərimə və ya üç ildən yeddi ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzaları ilə cəzalandırılması müəyyən olunub. Burada da maddənin sanksiya hissəsi qurularkən CM-in 15.3-cü maddəsinin göstərişlərinə düzgün riayət edilməmişdir. Belə ki, 179.2-ci maddədə göstərilən əməllər 15.3-cü maddəyə əsasən az ağır cinayətlər kateqoriyasını yaratsalar da, həmin əməllərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan maddənin sanksiyası alternativ növdə olduğundan 15.3-cü maddə ilə ziddiyyət təşkil edir. Belə ziddiyyətin aradan qaldırılması məqsədilə, 179.2-ci maddənin sanksiyasını “üç ildən yeddi ilədək müddətə

azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır” kimi formulə edilməsini *təklif edirik*.

12) CM-in 180.1-ci maddəsinin sanksiyasında sadə formada törədilmiş soyğunçuluğa görə iki ilədək müddətə islah işləri və ya üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzası nəzərdə tutulduğundan, burada da, maddənin sanksiya hissəsinin alternativ növdə olması yuxarıda ayrı-ayrılıqda təhlil etdiyimiz maddələrin sanksiyalarında olduğu kimi, CM-in 15.3-cü maddəsinin göstərişləri ilə kolliziya yaradır. Həmçinin, soyğunçuluq ictimai təhlükəlilik xarakterinə və dərəcəsinə görə digər talama cinayətlərindən – oğurluq, dələduzluq, mənimsəmə və ya israf etmədən fərqləndiyindən (yəni soyğunçuluğun ictimai təhlükəliliyi adlarını çəkdiyimiz talama cinayətlərinin ictimai təhlükəliliyindən yüksək olduğundan) onun qeyd edilən ictimai təhlükəliliyini nəzərə alıb xüsusi vurğulamaq istərdik ki, CM-in sadə soyğunçuluğa görə məsuliyyət müəyyən edən 180.1-ci maddəsinin sanksiyası eyni formada törədilmiş (sadə) oğurluq, dələduzluq, mənimsəmə və ya israf etməyə görə məsuliyyət nəzərdə tutan maddənin sanksiyalarından özünü, müqayisəli şəkildə fərqləndirilməklə biruzə verməlidir. Odur ki, 180.1-ci maddənin sanksiyası ilə bağlı qeyd edilənləri nəzərə alaraq, 180.1-ci maddənin sanksiyasının aşağıdakı redaksiyada olmasını *təklif edirik*: üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır.

13) Bundan əvvəl təhlil etdiyimiz maddələrə dair söylədiyimiz qüsur və iradlar Cinayət Məcəlləsinin 184.2-ci maddəsinin sanksiyasında da mövcuddur. Təkrarlıq olmasın deyə, qısaca olaraq, bu əməlin ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə də nəzərə alaraq, 184.2-ci maddənin sanksiyasının “bir ildən üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır” kimi redaktə olunmasını daha məqsədəuyğun hesab edirik.

14) CM-in 189-1-ci maddəsinin (Təbii qazın, elektrik və ya istilik enerjisinin talanması) aşağıdakı qaydada yeni redaksiyada verilməsini **təklif edirik**:

“Maddə 189-1. Təbii qazdan, elektrik və ya istilik enerjisindən istifadə qaydalarının pozulması

189-1.1. Təbii qaz, elektrik və ya istilik şəbəkələrinə qanunsuz qoşulmaqla talama əlamətləri olmadan bu enerji resurslarından istifadə qaydalarının pozulması xeyli miqdarda ziyan vurmaqla törədildikdə –

min manatdan üç min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə islah işləri ilə cəzalandırılır.

189-1.2. Təbii qaz, elektrik və ya istilik şəbəkələrinə qanunsuz qoşulmaqla talama əlamətləri olmadan bu enerji resurslarından istifadə qaydalarının pozulması külli miqdarda ziyan vurmaqla törədildikdə –

üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır.

189-1.3. Təbii qaz, elektrik və ya istilik enerjisi təchizatı müəssisələrinin səlahiyyətli nümayəndəsinin işə vicdansız və ya laqeyd münasibəti nəticəsində xidməti vəzifəsini yerinə yetirməməsi və ya lazımı qaydada yerinə yetirməməsi səbəbindən bu Məcəllənin 189-1.1 – 189-1.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllərin qarşısının alınmaması –

iki ildən dörd ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır.

189-1.4. Təbii qaz, elektrik və ya istilik enerjisi təchizatı müəssisələrinin səlahiyyətli nümayəndəsinin xidməti mövqedən sui-istifadə etməklə tamah və ya sair şəxsi marağı üzündən bu Məcəllənin 189-1.1 – 189-1.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllərin qarşısının alınmaması –

dörd ildən altı ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır.

Qeyd: Bu Məcəllənin 189-1.1-ci və 189-1.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməlləri yalnız birinci dəfə törətmiş şəxs cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanı tamamilə ödədikdə cinayət məsuliyyətindən azad olunur.”

15) CM-də nəzərdə tutulmuş əməllər təqsirin qəsd, yaxud da ehtiyatsızlıq formaları ilə törədilir və qəsdlə törədilmiş əməllər ehtiyatsızlıqdan törədilmiş əməllərdən daha ictimai təhlükəli olduğundan, eyni bir əməlin qəsdlə törədilməsi həmin əməlin ehtiyatsızlıqdan törədilməsinə nisbətən daha sərt cəzalandırılır. Lakin CM-in 186.1-ci və 187.1-ci maddələrinin sanksiyalarında əsas cəza növündə cərimənin timsalında biz, bunun əksinin şahidi oluruq. Belə ki, əmlakı qəsdən məhv etməyə görə 186.1-ci maddədə yüz manatdan beş yüz manatadək miqdarda cərimə, əmlakı ehtiyatsızlıqdan məhv etməyə görə isə, 187.1-ci maddədə beş yüz manatdan min manatadək miqdarda cərimə müəyyən edilmişdir ki, burada, eyni bir əməlin cəzalandırılması zamanı onun qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsi (subyektiv cəhət) faktoruna diqqət yetirilməmişdir. Odur ki, CM-in 186.1-ci və 187.1-ci maddələrinin sanksiyaları arasındakı bu uyğunsuzluğu aradan qaldırmaq üçün 186.1-ci maddənin sanksiyasını “beş yüz manatdan min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır” kimi, 187.1-ci maddənin sanksiyasını isə, “yüz manatdan beş yüz manatadək miqdarda cərimə və ya üç yüz altmış saatdan dörd yüz səksən saatadək ictimai işlər və ya bir ilədək müddətə islah işləri və ya altı ayadək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır” kimi redaktə olunmasını *təklif edirik*.

16) CM-in 187.1-ci maddəsinə nəzərən, CM-in 187.2-ci maddəsində əməlin ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə düzgün qiymət verilmədiyindən, hər iki maddənin sanksiya hissəsində azadlıqdan məhrumetmə cəzası eyni müddətə müəyyən olunmuşdur. Yəni 187.2-ci maddədə əməlin odla və ya başqa yüksək təhlükə mənbəyi ilə ehtiyatsız davranma üzündən baş verməsi, habelə külli

miqdarda ziyan vurmaqla törədilməsi onun ictimai təhlükəlilik dərəcəsinin 187.1-ci maddədə nəzərdə tutulmuş eyni xarakterli əməlin ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə nisbətən yüksək olmasından xəbər versə də, bu, sanksiya hissədə azadlıqdan məhrumetmə cəzasının müddətində düzgün nəzərə alınmamış, hər iki halda azadlıqdan məhrumetmə cəzasının maksimum müddəti altı ay müəyyən olunmuşdur. Düşünürük ki, 187.2-ci maddənin sanksiyasında azadlıqdan məhrumetmə cəzasının müddəti 187.1-ci maddənin sanksiyasındakı azadlıqdan məhrumetmə cəzasının müddətinə nisbətən cüzi də olsa, ondan yüksək olmalıdır. Odur ki, qeyd edilən sanksiyalardakı azadlıqdan məhrumetmə cəzasının müddəti ilə bağlı mövcud uyğunsuzluğun aradan qaldırılması məqsədilə, 187.2-ci maddənin sanksiyasının aşağıdakı redaksiyasını *təklif edirik*: min manatdan iki min manatadək miqdarda cərimə və ya bir ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır.

17) CM-in 187.3-cü maddəsində göstərib ki, 187.1-ci maddədə nəzərdə tutulmuş əməllər ağır nəticələrə səbəb olduqda iki ilədək müddətə islah işləri və ya eyni müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır. Burada, ağır nəticələrin konkret olaraq nədən ibarət olması barədə cinayət qanunu heç bir məlumat vermir. Bu isə, məhkəmə təcrübəsinin bir xətt üzrə vahid istiqamətdə aparılmasına mane olur. Kommentariyalara əsasən, 187-ci maddədəki əməllərin ehtiyatsızlıqdan insanların sağlamlığına zərər vurulması, habelə bir nəfərin, yaxud iki və ya daha çox şəxsin ölümü və s. ilə nəticələnməsi cinayət qanununda “ağır nəticələr” adı altında müəyyən edilib. Bu zaman belə bir fikir formalaşır ki, qeyd edilən nəticələrin baş verməsi ilə törədilən əməllər CM-in digər müvafiq maddələrinə istinad etmədən, *yalnız* 187.3-cü maddə ilə tövsif edilməlidir. Ancaq 187.3-cü maddədə nəzərdə tutulmuş əməllərlə bağlı məhkəmə təcrübəsinə müraciət etdikdə, məhkəmə təcrübəsi kommentariyalardakı fikrin əksinə olaraq, bizə göstərir ki, əgər əməl CM-in 187.3-cü maddəsinin dispozişiyasında nəzərdə tutulan ağır nəticələrə səbəb olarsa, təcrübədə onun tövsifi bir maddə ilə (187.3-cü) deyil, nəticələrindən asılı olaraq Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələri ilə məcmu qaydasında aparılır. Ona görə də Xüsusi hissə normaları arasında yaranmış belə kolliziyanı aradan qaldırmaq üçün çıxış yolu kimi aşağıdakı variantları *təklif edirik*:

a) Ya Qanunverici orqan tərəfindən 187.3-cü maddənin sanksiyası dəyişdirilərək, orada azadlıqdan məhrumetmə cəzasının müddəti artırılmalı, bununla da həmin əməllər böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər kateqoriyasından çıxarılıb az ağır cinayətlər kateqoriyasına keçirilməli;

b) Yaxud da CM-dən 187-ci maddənin 3-cü hissəsi çıxarılmalıdır.

18) Son dövrlərdə özünün xüsusi aktuallığı ilə seçildiyindən və hal-hazırda ölkənin böyük şəhərlərində edilən oğurluqların bir qisminin cibgirişlik

formasında həyata keçirildiyindən, habelə bundan öncəki cinayət qanunlarında cibgirliyə aid ayrıca norma həsr edilmədiyindən, qüvvədə olan cinayət qanununa yeni bir cinayət tərkibinin – “*Cibgirlik*” adlanan normanın – *177-1-ci maddənin* daxil edilməsini *təklif edirik*. Bundan başqa, təklif etmək istərdik ki, həmin normanın dipozisiya hissəsində cibgirlik nəticəsində hansı məbləğdə əmlakın oğurlanmasından, habelə həmin əmlak üzərində sahiblik, istifadə və ya sərəncam hüquqlarının həyata keçirilib-keçirilməməsindən asılı olmayaraq, bütün hallarda edilən cibgirlik əməli törədildiyi andan, birmənalı olaraq, başa çatmış cinayət kimi müəyyən edilsin. Həmçinin, *177-1-ci maddəyə* daxil edilən əməllər öz ictimai təhlükəliliyinə görə böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər kateqoriyasına daxil edilməli, habelə əmələ görə məsuliyyət nəzərdə tutan maddənin sanksiya hissəsi isə, *177.1-ci maddənin* (sadə oğurluq) sanksiyasından nisbətən yüngül olmalıdır:

“Maddə 177-1. Cibgirlik

177-1.1. Cibgirlik, yəni yaranmış vəziyyətdən istifadə edərək, ictimai nəqliyyatlarda, yaxud insan kütlələrinin sıx olan yerlərində özgənin əmlakının cibdən yaxud çantadan götürülməsi –

Üç min manatdan yeddi min manatadək miqdarda cərimə və ya iki yüz qırx saatdan üç yüz altmış saatadək ictimai işlər və ya bir ilədək müddətə islah işləri və ya eyni müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

177-1.2. Eyni əməllər:

177-1.2.1. Qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədildikdə;

177-1.2.2. Təkrar törədildikdə;

177-1.2.3. Zərərçəkmiş şəxsə külli miqdarda ziyan vurmaqla törədildikdə –

Beş min manatdan on min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə islah işləri və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.”

19) Mülkiyyət əleyhinə edilən bütün kateqoriya cinayətlərə görə hər bir halda məhkəmə *xüsusi müsadirə* məsələsinə mühüm önəm verməli, zəruri olan hallarda sanksiyadakı əsas cəzadan əlavə, mütləq CM-in 99-1-ci maddəsində müəyyən edilmiş qaydada onu da tətbiq etməlidir.

20) 1999-cu il CM-in xüsusi müsadirədən bəhs edən 99-1.2-ci maddəsində deyilir ki, məhkəmə hər bir cinayət işi üzrə Məcəllənin 99-1.1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş müsadirə edilməli əmlakın olub-olmaması məsələsini həll edir. Ancaq Qanunun həmin maddəsində müsadirə edilmiş əmlakın nədən ibarət olmasının qəti müəyyən olunmuş siyahısı göstərilmişdir. Cinayət qanununun hazırkı mövqeyinə görə, xüsusi müsadirə məhkəmələrin səlahiyyətinə verilmiş məsələdir. Bunun nəticəsi kimi, konkret hansı əmlakın

müsadirə olunub-olunmaması məsələsi praktikada kifayət qədər ziddiyyətlər yaradır. Belə olan halda isə, mülkiyyət əleyhinə edilən istənilən kateqoriya cinayətlərə görə xüsusi müsadirə məsələsini həll edərkən məhkəmələr çox zaman müəyyən çətinliklərlə qarşılaşır. Ona görə də, *təklif edirik ki*, rəsmi səviyyədə – Konstitusiyə Məhkəməsi tərəfindən CM-in 99-1.2-ci maddəsində qeyd olunan “məhkəmə hər bir cinayət işi üzrə Məcəllənin 99-1.1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş müsadirə edilməli əmlakın olub-olmaması məsələsini həll edir” mətninin mahiyyətinin nədən ibarət olduğunun şərh edilməsi və hansı ictimai təhlükəli əməllərə görə müsadirə edilməli olan əmlakın qəti müəyyənləşdirilmiş sıyahısı göstərilməsi ilə bu məsələlərə aydınlıq gətirilsin.

21) Cəzaya (dövlət məcburiyyət tədbirlərinə) qənaət prinsipinin nəzərə alınması nöqteyi-nəzərindən, CM-də böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlərə görə qurulan alternativ sanksiyalara müəyyən müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzasına alternativ olaraq ondan daha yüngül cəza növlərinin də əksər hallarda daxil edilməsini *təklif edirik ki*, məhkəmələr cinayət törətməkdə təqsirləndirilənin şəxsiyyəti haqqında məlumatları tam araşdırmaqla, şəxsin azadlıqdan məhrum edilmədən də islah olunmasının mümkünliyünü müəyyən etdikdə, həmin prinsipin tələblərinə əməl etməklə, həmin cəza növlərini tətbiq edə bilsin.

22) Azadlıqdan məhrumetmə növündə cəzaya məhkumun cəmiyyətdən təcrid edilməsi ilə əlaqədar olmayan alternativ cəzalar həm cinayət törədən şəxs, həm də dövlət üçün müəyyən mənada faydalı ola bilər. Belə ki, məhkəmələr bu cəza növlərini təyin etməklə, dövləti azadlıqdan məhrumetmə cəzasına məhkum olunmuş şəxsin cəzaçəkmə müəssisəsinə yerləşdirildiyi andan onun cəzasını çəkib qurtaran günədək məhkum üçün ödənilən bütün xərclərdən azad edərək, büdcədən bu sahəyə ayrılmış vəsaitlərə qənaət edilməsi və ya azaldılması ilə yanaşı, hələ üstəlik təyin olunmuş əsas cəza növündə cərimənin hesabına büdcənin (dövlət büdcəsinin) də müəyyən qədər artırılmasına nail olmuş olur. Digər tərəfdən, bu cəza növlərinə məhkum olunmuş şəxslər azadlıqda islah təsiri tədbirlərinə məruz qalır, onların ailələri, tanışları, işlədikləri kollektivin nümayəndələri ilə sosial əlaqələri pozulmur, habelə gələcəkdə də sosial adaptasiya kimi problemlərlə qarşılaşmırlar.

Tədqiqatın nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərlə mübarizənin normativ hüquqi bazasının nəzəri və praktiki əsaslarının təkmilləşdirilməsi ilə müəyyən olunur. Bundan başqa, tədqiqat nəticəsində əldə edilmiş nəzəri nəticələr, qanunvericiliyə dəyişikliklərlə bağlı irəli sürülmüş elmi-praktiki təkliflər qanunvericilik orqanı tərəfindən nəzərə alınma, ali məktəblərin hüquq fakültələrində “Cinayət hüququ” və “Mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlər” fənləri tədris edilərkən istifadə edilə, mülkiyyət əleyhinə törədilən

cinayətlərlə mübarizədə Hüquq Mühafizə Orqanları üçün nəzəri və praktiki əhəmiyyətə malik ola, habelə gələcəkdə bu səpkidə elmi tədqiqatlar aparılarkən nəzəri baxımdan əsas baza kimi də çıxış edə bilər.

Tədqiqatın nəticələrinin aprotasiyası. Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin “Cinayət hüququ və kriminologiya” kafedrasında yerinə yetirilmişdir. İşin əsas elmi müddəalarını, təklif və nəticələrini özündə əks etdirən müəllifin 11 elmi məqaləsi Ali Attestasiya Komissiyasının tövsiyyə etdiyi elmi nəşrlərin siyahısına daxil olan jurnallarda dərc edilmişdir. Müəllif tərəfindən tədqiqat işinin bəzi elmi müddəalarını nəzərdə tutan 3 elmi məqalə isə, xaricdə nəşr olunmuşdur. Həmçinin, dissertasiyanın tədqiqindən irəli gələn təklif və tövsiyyələr beynəlxalq və Respublika miqyaslı konfranslarda da diqqətə çatdırılmışdır.

Dissertasiyanın strukturu tədqiqatın məqsəd və vəzifələrinə uyğun olaraq, girişdən, tədqiqatın əsas məsələlərini əhatə edən və səkkiz paragrafdan ibarət olan dörd fəsildən, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, onun işlənmə dərəcəsi aydınlaşdırılır, tədqiqatın obyekt və predmeti, məqsəd və vəzifələri, istifadə olunmuş normativ və empirik baza, nəzəri və metodoloji əsaslar, işin elmi yeniliyi və müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar barədə ətraflı izahat verilir, habelə dissertasiyanın strukturu və onun nəticələrinin aprotasiyasına dair məlumatlar əks etdirilir.

Dissertasiyanın birinci fəslə **“Azərbaycan Respublikasının ilk Cinayət Məcəllələri və 1960-cı il Cinayət Məcəlləsində mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərlə mübarizədə sanksiyaların tarixi əhəmiyyətli yeri və rolu”** adlandırılmaqla, mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərlə mübarizədə Azərbaycan Respublikasının 1922-ci, 1927-ci və 1960-cı il Cinayət Məcəllələrində, habelə bu Məcəllələrarası dövrlərdə qəbul edilmiş fərman və qərarlarda öz hüquqi təsbitini tapan sanksiyaların ümum-nəzəri və praktiki tədqiqinə həsr olunmuşdur. Aparılan araşdırmalardan belə nəticəyə gəlinir ki, 1922-ci və 1927-ci il Cinayət Məcəllələrində mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutulmuş maddələrin həm dispoziisiya, həm də sanksiya hissəsi dağınıq və pərakəndə şəkildə müəyyən edilsə də, bu kimi qüsurlar 1960-cı il CM-i qəbul edilənədək məcəllələrarası dövrlərdə verilən fərman və qərarlarla aradan qaldırılmağa cəhd edilirdi. 1960-cı il Məcəlləsinin qəbul edilməsi ilə mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərlə mübarizədə yeni bir tarixi dövr başlansa da, burada, ən böyük ziddiyyətli məqamlardan biri qanunvericiliyin mülkiyyət növlərinin

hüquqi mühafizəsinə qoyduğu ayrı-seçkiliklə bağlı idi.

Mülkiyyət əleyhinə cinayətlərlə mübarizədə qanunvericiliyin inkişaf tarixinin axırncı və daha mükəmməl mərhələsi 1999-cu ildə sonuncu CM-in qəbul edilməsilə bağlıdır ki, bu CM özündən əvvəlki CM-lərə nisbətən daha demokratik və humanist prinsipləri əks etdirməklə, yeni bir formada təkmilləşdirildi və o, mülkiyyətin bütün növlərinin eyni dərəcədə qorunmasını özünün vəzifələrindən biri kimi elan etdi.

Dissertasiyanın ikinci fəslı **“Cinayət hüququnda sanksiyaların anlayışı, növləri və tipləri”** adlanmaqla üç paragrafı əhatə edir ki, burada, cinayət hüququnda sanksiyaların anlayışı, növləri və tipləri ilə əlaqədar məsələlər tədqiq olunur.

Fəslin birinci paragrafı **“Sanksiyaların anlayışı”** adlanaraq cinayət hüququnda sanksiyaların anlayışı və mahiyyətinə, habelə sanksiyalarda təsbit olunan cəzaların anlayışına, məqsədlərinə və bunlarla bağlı ədəbiyyatlarda səsləndirilən fikirlərin kompleks tədqiqinə həsr edilmişdir. Müəyyən olunmuşdur ki, cinayət hüququnda sanksiya cəzanın növünün və həddinin nəzərdə tutulduğu normanın hissəsinə deyilir və sanksiyada müəyyən edilən cəzalar qüvvədə olan CM-in 41.2-ci maddəsinin tələblərinə müvafiq olaraq, özündə məhkumu islah etmək, sosial ədaləti bərpa etmək və xəbərdarlıq kimi məqsədləri kompleks şəkildə əks etdirməlidir.

Fəslin **“Sanksiyaların növləri”** adlandırılan ikinci paragrafında belə bir qərara gəlinmişdir ki, cinayət hüququnda sanksiyaların kumulyativliyindən asılı olmayaraq, aşağıdakı növləri mövcuddur: alternativ, nisbi-müəyyən, mütləq-müəyyən, göndərici.

Alternativ sanksiyalar əsas cəza növlərinin sayına görə, nisbi-müəyyən və mütləq-müəyyən sanksiyalar, əsas cəzaların hədlərinin ölçülərinə, kumulyativ sanksiyalar isə, əlavə cəzaların iştirak edib-etməsinə görə müəyyən olunur.

Bəhs edilən paragrafda, Azərbaycan Respublikasının 1922-ci, 1927-ci, 1960-cı və 1999-cu il Cinayət Məcəllələrində istifadə edilmiş sanksiya növləri təhlil edilərək, onların yerinə yetirdiyi funksiyalar da araşdırılmışdır. Məlum olmuşdur ki, 1922-ci və 1927-ci il Cinayət Məcəllələrində sanksiyaların bütün növlərindən istifadə edilsə də, 1960-cı il CM-də sanksiyaların mütləq-müəyyən növündən imtina edilmişdir. 1999-cu il CM-i isə, kumulyativ sanksiyalardan istifadə edilməklə, yalnız nisbi-müəyyən və alternativ sanksiya növləri üzərində qurulmuşdur. Yəni göndərici və mütləq-müəyyən sanksiya növlərinin tətbiqindən imtina edilmiş 1999-cu il CM-də alternativ və nisbi-müəyyən sanksiyaların müəyyən qismi kumulyativ xarakterlidir. Nisbi-müəyyən sanksiyaların da yalnız iki yarım-növündən – cəzanın yuxarı həddini müəyyən edən və cəzanın aşağı və yuxarı həddlərini nəzərdə tutan yarım-növlərindən

istifadə olunmuşdur. Cəzanın aşağı həddini müəyyən edən nisbi-müəyyən sanksiyalar, tətbiq ediləcək cəzanın aşağı həddinə dair məhdudiyət qoyduğundan, nisbi-müəyyən sanksiyanın bu yarımnövü daha yüngül cəza həddi tətbiq etməyə imkan vermədiyi üçün, sonuncu CM-də onlardan istifadə edilməmişdir. Mütləq-müəyyən sanksiyaların Məcəllədə əks olunmamasının səbəbi də onların cəza ilə bağlı qəti hədd müəyyən etməsi və cəzanın düzgün fərdiləşdirilməsinə imkan verməməsi ilə bağlıdır.

Üçüncü paragraf **“Sanksiyaların tipləri”** adlandırılır və sanksiyanın tipləri ilə bağlı cinayət-hüquq ədəbiyyatlarında mövcud olan mübahisələrə aydınlıq gətirilərək son nəticədə sanksiyanın tiplərinin sanksiyanın növlərindən əmələ gəldiyi və onun növlərinin kombinasiyası əsasında qurulduğu diqqətə çatdırılır.

Dissertasiyanın üçüncü fəslı **“Mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərin kateqoriyaları üzrə sanksiyaların qurulmasının vəziyyəti”** adlanmaqla özündə üç paragrafı birləşdirir və mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən sanksiyaların qurulması zamanı onların CM-in 15-ci maddəsinin tələblərinə uyğun gəlib-gəlməməsindən, bu zaman ortaya çıxan problemlərin həlli yollarından, habelə qanunda nəzərdə tutulmuş hansı əlavə cəzalardan istifadənin mümkünliyündən bəhs edilir, eləcə də məhkəmə təcrübəsindən də yararlanmaqla, onların təkmilləşdirilməsi istiqamətində konkret təklif və tövsiyələr irəli sürülür.

Bu fəslin **“Xüsusilə ağır və ağır cinayətlərə görə müəyyən edilən sanksiyalar”** adlanan birinci paragrafında mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərin anlayışı verilir, xüsusilə ağır və ağır cinayətlərin mahiyyəti və bizim ölkə qanunvericiliyi və xarici ölkə qanunvericiliklərinin xüsusilə ağır və ağır cinayətlər kateqoriyasına münasibəti öyrənilir.

Qüvvədə olan CM-in 15.5-ci maddəsinin ilk redaksiyasında xüsusilə ağır cinayətlərin tipik sanksiyasının yuxarı həddi həmin Məcəllənin 55.2-ci maddəsinə uyğun olaraq, on beş il müəyyən edilmişdir. Lakin *“Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi haqqında” 30 may 2014-ci il Qanununun* qəbul edilməsi ilə 55.2-ci maddədə müəyyən müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzasının yuxarı həddinin on beş ildən iyirmi ilə qədər qaldırılması nəticəsində, xüsusilə ağır cinayətlər kateqoriyasında tipik sanksiyadakı cəzanın müddətinin yuxarı həddi də avtomatik olaraq, on beş ildən iyirmi ilə qədər artdı.

Onu da qeyd etmək ki, 1999-cu il CM-in 2013-cü il redaksiyasında mülkiyyət əleyhinə edilən *4 xüsusilə ağır* cinayət tərkibi var: 180.3-cü (xüsusilə ağırlaşdırıcı halda soyğunçuluq), 181.3-cü (xüsusilə ağırlaşdırıcı halda quldurluq), 182.3-cü (xüsusilə ağırlaşdırıcı halda hədə-qorxu ilə tələb etmə) və

183.2-ci (ağırlaşdırıcı halda xüsusi dəyəri olan əşyaları talama) maddələr. Lakin CM-in birinci redaksiyasında isə, mülkiyyət əleyhinə edilən 8 *xüsusilə ağır cinayət* tərkibi var idi: göstərilən 4 tərkibdən əlavə, 177.3-cü (xüsusilə ağırlaşdırıcı halda oğurluq), 178.3-cü (xüsusilə ağırlaşdırıcı halda dələduzluq), 179.3-cü (xüsusilə ağırlaşdırıcı halda mənimsəmə və ya israf etmə) və 181.2-ci (ağırlaşdırıcı halda quldurluq) maddələrdəki tərkiblər. Ancaq son 4 tərkibin (177.3; 178.3; 179.3 və 181.2-ci) xüsusilə ağır cinayətlər kateqoriyasından çıxarılmasının əsas səbəbi “Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında” 2 iyul 2001-ci il *Qanununun* qəbul edilməsi ilə CM-də aparılan əlavə və dəyişikliklər olmuşdur.

Bu dəyişikliklər təkcə bir kateqoriya daxilində azadlıqdan məhrumetmə cəzasının hüdudlarında deyil, həmçinin, həmin kateqoriya cinayətlərin ictimai təhlükəliliyinin xarakter və dərəcəsində də müəyyən uyğunsuzluqlara səbəb olmuşdur. Belə ki, eyni ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə malik olmayan müxtəlif cinayətlərin bir kateqoriya daxilində cəmlənməsi məhz 2 iyul 2001-ci il Qanunu ilə CM-ə edilmiş dəyişiklik nəticəsində baş vermişdir. Başqa sözlə desək, 1999-cu il CM-in ilkin redaksiyası ilə müqayisədə 2013-cü il redaksiyasında mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərin bəzilərinin ictimai təhlükəliliyinin xarakteri və dərəcəsi onların sanksiyalara görə aid edildikləri kateqoriyalara uyğun gəlmir.

CM-in mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərdən bəhs edən maddələrinin əksəriyyətinin sanksiyalarının birinci redaksiyasında əlavə cəza kimi əmlak müsadirəsi cəzası nəzərdə tutulsa da, sonradan CM-ə 7 mart 2012-ci il *Qanunu* ilə edilən əlavə və dəyişikliklər əsasında əmlak müsadirəsi cəzası cəzanın sistemindən çıxarıldığından CM-in müvafiq cinayətlərdən bəhs edən normalarının 2013-cü il redaksiyasında heç bir əlavə cəza növünə rast gəlinmir. Adı çəkilən Qanunla əmlak müsadirəsi cəzası cinayət hüquqi tədbirlərdən olan xüsusi müsadirə ilə əvəzlənməsinə baxmayaraq, cinayət qanununun 99-1-ci maddəsində konkret olaraq hansı əmlakın müsadirə olunub-olunmamasına aydınlıq gətirilməmişdir. Bu isə, məhkəmələrin səlahiyyətinə verilmiş bir məsələ kimi müəyyən olunduğundan, fikrimizcə, mülkiyyət əleyhinə edilən bütün kateqoriya cinayətlərə görə hər bir halda məhkəmə *xüsusi müsadirə* məsələsinə önəm verməli, zəruri hallarda sanksiyadakı əsas cəzadan əlavə, mütləq CM-in 99-1-ci maddəsində müəyyən edilmiş qaydada onu da tətbiq etməlidir.

CM-in 2013-cü il redaksiyasında mülkiyyət əleyhinə edilən 9 *ağır cinayət tərkibi* nəzərdə tutulmuşdur: 177.3-cü (xüsusilə ağırlaşdırıcı halda oğurluq), 178.3-cü (xüsusilə ağırlaşdırıcı halda dələduzluq), 179.3-cü (xüsusilə ağırlaşdırıcı halda mənimsəmə və ya israf etmə), 180.2-ci (ağırlaşdırıcı halda soyğunçuluq), 181.1-ci (sadə tərkibli quldurluq), 181.2-ci (ağırlaşdırıcı halda

quldurluq), 182.2-ci (ağırlaşdırıcı halda hədə-qorxu ilə tələb etmə), 183.1-ci (sadə tərkibli xüsusi dəyəri olan əşyaları talama) və 185.3-cü (xüsusilə ağırlaşdırıcı halda talama məqsədi olmadan qanunsuz olaraq avtomobil və ya başqa nəqliyyat vasitəsi ələ keçirmə) maddələrdəki tərkiblər. Onu da diqqətə çatdırmaq ki, 1999-cu il CM-in ilkin redaksiyasında isə, *10 ağır cinayət tərkibi* var idi: yuxarıda göstərilən 180.2-ci, 181.1-ci, 182.2-ci, 183.1-ci və 185.3-cü maddələrdəki tərkiblərdən *başqa*, 177.2-ci (ağırlaşdırıcı halda oğurluq), 178.2-ci (ağırlaşdırıcı halda dələduzluq), 179.2-ci (ağırlaşdırıcı halda mənimsəmə və ya israf etmə), 184.3-cü (xüsusilə ağırlaşdırıcı halda aldatma və ya etibardan sui-istifadə etmə yolu ilə əmlak ziyanı vurma) və 186.2-ci (ağırlaşdırıcı halda əmlakı qəsdən məhv etmə və ya zədələmə) maddələrdə təsbit olunmuş əməllər. Ancaq CM-in 2013-cü il redaksiyasında sonuncu 5 tərkibin (177.2; 178.2; 179.2; 184.3 və 186.2) mülkiyyət əleyhinə edilən ağır cinayətlər sırasında yer almamasına səbəb yuxarıda xüsusilə ağır cinayətlərdən danışarkən haqqında söhbət açdığımız 2 iyul 2001-ci il Qanunu olmuşdur. Çünki həmin Qanun xüsusilə ağır cinayətlər kateqoriyasına dəyişiklik etdiyi kimi, ağır cinayətlər kateqoriyasında da müəyyən dəyişikliklər etmişdir. Elə bu dəyişikliklərin nəticəsi olaraq da, mülkiyyət əleyhinə edilən xüsusilə ağır cinayətlər kateqoriyasından 4 tərkib (177.3; 178.3; 179.3 və 181.2) mexaniki olaraq mülkiyyət əleyhinə edilən ağır cinayətlər kateqoriyasına keçmiş, ağır cinayətlər kateqoriyasında olan 5 tərkib (177.2; 178.2; 179.2; 184.3 və 186.2) isə, mülkiyyət əleyhinə edilən az ağır cinayətlər sırasına keçmişdir. Bundan əlavə, qeyd edilən maddələrdəki müxtəlif tərkib əlamətləri bir kateqoriya daxilində cəmləşdirilsə də, onların bəzilərinin ictimai təhlükəliliyinin xarakteri və dərəcəsi bir-birinə uyğun gəlmir. Məsələn, bunlara mütəəkkil dəstə tərəfindən törədilmə, külli miqdarda ziyan vurmaqla törədilmə, əvvəllər talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etməyə görə iki dəfə və ya daha çox məhkum edilmiş şəxs tərəfindən törədilmə kimi əlamətləri aid edə bilərik. Bu əlamətlər əmələ xüsusilə ağırlaşdırıcı dərəcəsi verməklə onun ictimai təhlükəliliyinin mülkiyyət əleyhinə edilən ağır cinayətlər arasında daha yüksək olduğunu əks etdirir. Onu da qeyd etmək ki, CM-ə 2 iyul 2001-ci il tarixli Qanununun qəbul edilməsi ilə dəyişikliklər edilənə qədər bu əlamətlər mülkiyyət əleyhinə edilən xüsusilə ağır cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan normalarda təsbit olunmuşdu.

Fəslin **“Az ağır cinayətlərə görə qurulan sanksiyalar”** adlanan ikinci paragrafında isə, qeyd olunur ki, 1999-cu il CM-in ilkin redaksiyasında mülkiyyət əleyhinə edilən *4 az ağır* cinayət tərkibi mövcud idi: 180.1-ci (sadə tərkibli soyğunçuluq), 182.1-ci (sadə tərkibli hədə-qorxu ilə tələb etmə), 184.2-ci (ağırlaşdırıcı halda aldatma və ya etibardan sui-istifadə etmə yolu ilə əmlak ziyanı vurma) və 185.2-ci (ağırlaşdırıcı halda talama məqsədi olmadan qanunsuz

olaraq avtomobil və ya başqa nəqliyyat vasitəsi ilə keçirmə) maddələrdəki tərkiblər. Ancaq 1999-cu il CM-in 2013-cü il redaksiyasında biz, birinci redaksiyadan tamamilə fərqli bir mənzerənin şahidi oluruq. Belə ki, az öncə haqqında söhbət açdığımız “Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında” *2 iyul 2001-ci il Qanununun* qəbul edilməsi mülkiyyət əleyhinə edilən az ağır cinayətlərin kəmiyyət tərkibi ilə yanaşı, onların keyfiyyət tərkibini də xeyli dəyişikliklərə məruz qoymuşdur. Əgər ilkin redaksiyada mülkiyyət əleyhinə edilən az ağır cinayət tərkiblərinin sayı 4 vahid idisə, 2013-cü il redaksiyasında bu say *12-ə* bərabərdir. Belə ki, 2 iyul 2001-ci il Qanununun qəbul edilməsi ilə az ağır cinayətlər kateqoriyasının tipik sanksiyasının yuxarı həddinin *beş ildən yeddi ilə qaldırılması* nəticəsində əvvəllər mülkiyyət əleyhinə edilən ağır cinayətlərdən sayılan bəzi cinayət tərkibləri (177.2-ci (ağırlaşdırıcı halda oğurluq), 178.2-ci (ağırlaşdırıcı halda dələduzluq), 179.2-ci (ağırlaşdırıcı halda mənimsəmə və ya israf etmə), 184.3-cü (xüsusilə ağırlaşdırıcı halda aldatma və ya etibardan sui-istifadə etmə yolu ilə əmlak ziyanı vurma) və 186.2-ci (ağırlaşdırıcı halda əmlakı qəsdən məhv etmə və ya zədələmə) maddələrdə təsbit olunmuş əməllər) mexaniki olaraq mülkiyyət əleyhinə edilən az ağır cinayətlər kateqoriyasına keçmişdir. Daha sonra “Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında” *19 dekabr 2006-ci il Qanununun* qəbul edilməsi ilə Cinayət Məcəlləsinə 189-1-ci maddənin (Təbii qazın, elektrik və ya istilik enerjisinin talanması) daxil edilməsi nəticəsində həmin maddədə olan az ağır cinayət tərkiblərinin (189-1.2-ci, 189-1.3-cü və 189-1.4-cü maddələrdə olan əməllərin) hesabına mülkiyyət əleyhinə edilən az ağır cinayət tərkiblərinin ümumi sayı *12-ə* çatdırılmışdır.

Bu yerdəyişmələrdən sonra CM-də mülkiyyət əleyhinə edilən az ağır cinayətlər müxtəlif ictimai təhlükəlilik xarakterinə və dərəcəsinə malik olsalar da, onlar bir kateqoriyada – az ağır cinayətlər kateqoriyasında birləşdirilmişlər. Yəni bu kateqoriya cinayətlərdə də həmin əməllərin əksəriyyətinin ictimai təhlükəliliyinin xarakteri və dərəcəsi onların sanksiyalara görə aid edildikləri kateqoriyaya mütənasib deyildir. Belə ki, bu əməllər sanksiyaya əsasən az ağır cinayətlər kateqoriyasına aid edilsələr də, burada, əməlin ağırlaşdırıcı və ya xüsusilə ağırlaşdırıcı, yaxud sadə tərkibli olmasına önəm verilməmiş, bununla da onların ictimai təhlükəliliyinin xarakter və dərəcəsinə dəqiq riayət edilməmişdir. Nəticədə isə, xeyli miqdarda və ya külli miqdarda ziyan vurma ilə nəticələnən, yaxud qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən və ya mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilən əməllər eyni bir kateqoriya daxilində qərarlaşmışlar. Ona görə də düşünürük ki, cinayətin mürəkkəb tərkibini yaradan yuxarıda göstərdiyimiz əlamətlər arasında elə ağırlaşdırıcı və xüsusilə ağırlaşdırıcı

əlamətlər mövcuddur ki, onlar ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə az ağır cinayətlər kateqoriyasına deyil, ağır cinayətlər kateqoriyasına daxil edilməlidirlər. Yəni göründüyü kimi, bu əlamətlər əmələ ağırlaşdırıcı və xüsusilə ağırlaşdırıcı dərəcəsi verməklə onların ictimai təhlükəliliyinin mülkiyyət əleyhinə edilən az ağır cinayətlər sırasında daha yüksək olduğunu nəzərə çarpdırır. Qeyd edək ki, 2 iyul 2001-ci il Qanunu ilə CM-ə dəyişikliklər edilənə qədər bəzi ağırlaşdırıcı tərkibləri yaradan bu əlamətlər (177.2, 178.2, 179.2, 184.3 və 186.2-ci maddələrdəki əlamətlər) mülkiyyət əleyhinə edilən az ağır cinayətlərə görə yox, mülkiyyət əleyhinə edilən ağır cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan maddələrin dispozişiyalarında əks olunmuşdu. Ona görə də cinayət qanununda belə bir ziddiyyətli situasiyanı aradan qaldırmaq üçün qanunvericilik orqanı tərəfindən mülkiyyət əleyhinə edilən az ağır cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan maddələrin dispozişiyası və sanksiya hissəsinə yenidən baxılmasını və həmin maddələrin sanksiya hissəsinin dispozişiyası hissəsinə (əməlin ictimai təhlükəliliyinə və s.) uyğunlaşdırılmasını *təklif edirik*.

Düşünürük ki, qanunverici ictimai təhlükəli əmələ görə sanksiyaları müəyyən edərkən hər bir halda törədilmiş əməlin ictimai təhlükəliliyinin xarakteri ilə yanaşı, dərəcəsinə də, yəni konkret cinayətin həmin növdə və xarakterdə olan digər cinayətdən fərqlənən nisbi təhlükəlilik əlamətlərini də nəzərə almalıdır. Çünki cinayətin ictimai təhlükəliliyinin xarakteri və dərəcəsi bərabər şəkildə sanksiyanın məzmununa təsir göstərir və ümumilikdə cinayətin ictimai təhlükəlilik göstəriciləri kimi çıxış edirlər. Ola bilər ki, eyni növə daxil olan cinayət əməlləri az və ya çox dərəcədə özünün ictimai-təhlükəlilik xüsusiyyətlərinə görə bir-birindən fərqlənsinlər. Belə olan halda, bu fərqlər sanksiyada cəzanın növ və müddətinin seçilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Buradan da məlum olur ki, cinayətin ictimai təhlükəlilik xarakteri və dərəcəsi öz hüquqi təsbitini cinayət qanununun Xüsusi hissə normalarında əks etdirilən cinayət tərkibinin müvafiq əlamətlərində tapırlar. Məsələn, 1999-cu il CM-in mülkiyyət əleyhinə edilən az ağır cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən maddələrinin 2013-cü il redaksiyasına nəzər saldıqda görürük ki, bu maddələrin üçü (180.1-ci, 182.1-ci və 189-1.3-cü maddələr) sadə tərkibli, digərləri isə, ağırlaşdırıcı və xüsusilə ağırlaşdırıcı tərkib əlamətli əməllərdən ibarətdir.

“Böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlərə görə sanksiyaların vəziyyəti” adlanan üçüncü fəslin sonuncu paragrafında isə, mülkiyyət əleyhinə edilən böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edilən sanksiyalarla bağlı qanunvericilikdə mövcud olan kolliziya və boşluqlar araşdırılır, bu istiqamətdə daha düzgün qanunvericilik konstruksiyasının yaradılması üçün həmin sanksiyaların bir qisminin təkmilləşdirilməsi tövsiyyə

olunur.

CM-in ilk redaksiyasında mülkiyyət əleyhinə edilən *12 böyük ictimai təhlükə törətməyən* cinayət tərkibi var idi: 177.1-ci (sadə oğurluq), 178.1-ci (sadə dələduzluq), 179.1-ci (sadə mənimsəmə və ya israf etmə), 184.1-ci (sadə formada törədilmiş aldatma və ya etibardan sui-istifadə etmə yolu ilə əmlak ziyanı vurma), 185.1-ci (sadə formada törədilmiş talama məqsədi olmadan qanunsuz olaraq avtomobil və ya başqa nəqliyyat vasitəsi ələ keçirmə), 186.1-ci (sadə formada törədilmiş əmlakı qəsdən məhv etmə və ya zədələmə), 187.1-ci (sadə formada törədilmiş əmlakı ehtiyatsızlıqdan məhv etmə və ya zədələmə), 187.2-ci (ağırlaşdırıcı halda törədilmiş əmlakı ehtiyatsızlıqdan məhv etmə və ya zədələmə), 187.3-cü (xüsusilə ağırlaşdırıcı halda törədilmiş əmlakı ehtiyatsızlıqdan məhv etmə və ya zədələmə), 188-ci (Torpaq üzərində mülkiyyət hüququnu pozma), 189.1-ci (sadə formada törədilmiş telefon xətlərinə qanunsuz daxil olmaqla danışıqlar aparma) və 189.2-ci (ağırlaşdırıcı halda törədilmiş telefon xətlərinə qanunsuz daxil olmaqla danışıqlar aparma) maddələrdə təsbit olunmuş əməllər. Lakin CM-in 2013-cü il redaksiyasında isə, mülkiyyət əleyhinə edilən böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət tərkiblərinin sayı 1 vahid artırılaraq *13-ə* çatdırılmışdır: yəni yuxarıda qeyd etdiyimiz ictimai təhlükəli əməllərdən savayı, “Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında” *19 dekabr 2006-cı il Qanunu* ilə CM-ə daxil edilmiş 189-1-ci maddənin birinci bəndində nəzərdə tutulmuş əməllər.

2 iyul 2001-ci il Qanunu digər kateqoriya cinayətlərə dəyişikliyi nəzərdə tutsa da, orada böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlərin kateqoriya sərhədləri ilə bağlı heç bir dəyişiklik əks olunmamışdır. Bəlkə də elə bu səbəbdən, həm mülkiyyət əleyhinə edilən, həm də Məcəllədə digər obyektlərə qəsd edən böyük ictimai təhlükə törətməyən əməllərə görə məsuliyyət müəyyən edilən normaların sanksiyaları CM-in 15.2-ci maddəsinin tələblərinə tam cavab vermiş olur. Adı çəkilən Qanunla kateqoriya sərhədlərinə edilən məlum dəyişikliklər dəyişiklik edilmiş cinayətin kateqoriyası daxilində əməllərin ictimai təhlükəliliyinin xarakteri və dərəcəsilə bağlı tarazlığı pozsa da, həmin dəyişikliklərin böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlərdən yan keçməsi nəticəsində həmin kateqoriya daxilində əməlin ictimai təhlükəlilik xarakteri və dərəcəsi, demək olar ki, düzgün nəzərə alınmışdır.

Dissertasiyanın dördüncü fəslı – **“Mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən normalarda alternativ sanksiyalar”** fəslı iki paraqrafdan ibarətdir. Ümumiyyətlə, qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsinin 2013-cü il redaksiyasında birinci redaksiya ilə müqayisədə “Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər” adlandırılan 23-cü Fəsil (177 – 189-1-ci

maddələr) bütün kateqoriyalardan olan 84 cinayət tərkibinə görə məsuliyyət müəyyən edən 38 sanksiyadan ibarətdir. Bu sanksiyalardan 17-i (44,74%) nisbi-müəyyən, 21-i (55,26%) isə, alternativ quruluşdadır. Nisbi-müəyyən sanksiyalar mülkiyyət əleyhinə edilən az ağır, ağır və xüsusilə ağır, alternativ sanksiyalar isə, mülkiyyət əleyhinə olan həm böyük ictimai təhlükə törətməyən, həm də az ağır cinayətlərə görə müəyyən edilmişdir. Bu sanksiyaların əksəriyyəti müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə və əsas cəza növündə cərimənin üzərində qurulsun da, digər alternativ sanksiyalarda ictimai işlər və islah işləri kimi cəzalardan da istifadə edilmişdir.

Bu fəsilə mülkiyyət əleyhinə edilən az ağır və böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlərə görə qurulan alternativ sanksiyalarda nəzərə alınmalı əsas hallar müəyyən edilməklə bərabər, alternativ sanksiyaların anlayışına da aydınlıq gətirilir. **“Alternativ sanksiyaların qurulmasının əsasları”** adlanan fəslin birinci paragrafında qeyd edilir ki, *alternativ sanksiyalar* əlavə cəza müəyyən edilib-edilməməsindən asılı olmayaraq, ağırlığına görə fərqlənən, eyni “hüquqlu” iki və ya daha artıq müxtəlif əsas cəzanı nəzərdə tutur ki, məhkəmə cəza təyin edərkən bunlardan birini seçir. Yəni alternativ sanksiyalar iki və ya daha artıq əsas cəza növünün paralel şəkildə müəyyən edildiyi sanksiyalardır. Belə sanksiyalara əksər hallarda azadlıqdan məhrum etmə və başqa nisbətən yüngül əsas cəza növləri (cərimə, ictimai işlər, islah işləri), yaxud da ömürlük azadlıqdan məhrum etmə, ölüm cəzası kimi daha sərt cəza növləri daxil edilir. Ancaq alternativ sanksiyalarda birinci yerə göstərilən alternativ cəzalardan nisbətən daha yüngül olan növü qoyulur ki, bu da alternativ sanksiyaların tətbiqində cəzanın düzgün fərdiləşdirilməsi, cəzaya (dövlət məcburiyyət tədbirlərinə) qənaət kimi prinsiplərin tələblərini nəzərə almağa imkan verir. Bu baxımdan, 1999-cu il CM-də ilk dəfə olaraq, həm mülkiyyət əleyhinə, həm də digər obyektlərə qəsd edən cinayətlərə görə qurulan sanksiyalarda alternativ cəza növlərinin ardıcılığı CM-in 42-ci maddəsinə uyğun olaraq, cəzanın yüngül növündən ağır növünə doğru sıralanır.

Alternativ sanksiyalara cəzanın elə növ-hədləri daxil edilməlidir ki, bunlar cinayətin bir növünün digər növ cinayətlərlə müqayisədə xarakterini və fərqli ictimai təhlükəliliyini düzgün əks etdirsin, cəzanın məqsədlərinə kompleks nail olmuş olsun.

Dördüncü fəslin ikinci paragrafı **“Alternativ sanksiyaların qurulmasında cəzaya qənaət prinsipinin nəzərə alınmasının vəziyyəti”** adlandırılır və burada qeyd edilir ki, Respublikanın qüvvədə olan cinayət qanunu ağır və xüsusilə ağır cinayətlər törətmiş, əvvəllər məhkum edilmiş şəxslərə ciddi cəzalar təyin edilməsi, eyni zamanda, ilk dəfə az ağır və böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər etmiş və cəmiyyətdən təcrid olunmadan islah oluna bilən

şəxslərə isə, azadlıqdan məhrumetmə ilə əlaqədar olmayan cəzaların təyin edilməsində məhkəmələrə cəza təyininə diferensial yanaşmanı həyata keçirmək üçün böyük imkanlar yaradır. Yəni, törədilmiş cinayətin ictimai təhlükəliliyinin xarakter və dərəcəsi, habelə təqsirləndirilənin şəxsiyyəti cəzanın məqsədlərinə nail olmaq üçün onun azadlıqda qalmasını istisna edərsə, eləcə də məhkəmə yalnız cəmiyyətdən təcrid edilməsi və xüsusi islahedici kompleks tədbirlərin tətbiqi ilə şəxsin islah olunmasını mümkün hesab edərsə, onda ona müəyyən müddətə azadlıqdan məhrumetmə növündə cəza təyin edilir.

Düşünürük ki, bu baxımdan, məhkəmə tərəfindən cəza təyin edilərkən cəzaya qənaət prinsipinin müddələrinin nəzərə alınma biləcəyinin əsasında sanksiyaların düzgün qurulması problemi durur. Yəni Xüsusi hissə maddələrinin sanksiyaları qurularkən həmin sanksiyalarda bu tələblər mütləq lazımı qaydada nəzərə alınmalıdır ki, məhkəmələr də cəza təyin edərkən adı çəkilən prinsipin müddələrinə düzgün əməl edə bilsinlər. Yəni cinayətin ictimai təhlükəlilik xarakteri və dərəcəsi imkan verdiyi halda, alternativ sanksiyalara azadlıqdan məhrumetmə ilə bağlı olmayan cəza növləri daxil edilməli, yaxud da əgər sanksiyada müəyyən müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzası nəzərdə tutulubsa, onun müddəti aşağı həddə müəyyən edilməlidir.

Dissertasiyanın **nəticə** hissəsində iş üzrə ümumiləşdirmələr aparılmaqla gələn əsas nəticələr xülasə edilmiş, mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərin sanksiyalarının qurulması problemləri ilə bağlı qüvvədə olan cinayət qanununun təkmilləşdirilməsi istiqamətində müəllif tərəfindən aparılan elmi təhlillərin nəticələri verilmişdir.

Dissertasiya tədqiqatı ilə bağlı müəllifin aşağıdakı **elmi əsərləri** çap edilmişdir:

1) Cinayət hüququnun Xüsusi hissəsində alternativ sanksiyaların vəziyyəti // Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin anadan olmasının 86-cı il dönümünə həsr olunmuş “Dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri” mövzusunda Hüquq fakültəsi professor-müəllim heyətinin, aspirant, dissertant və magistrantların 9-cu elmi-praktik konfransının materialları. 14 may, Bakı-2009, s.158-161.

2) Alternativ sanksiyalı normalarda əlavə cəza məsələsi // Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin anadan olmasının 87-ci il dönümünə həsr olunmuş “Dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri” mövzusunda Hüquq fakültəsi professor-müəllim heyətinin, aspirant, dissertant və magistrantların 10-cu elmi-praktik konfransının materialları. 14-15 may, Bakı-2010, s.258-262.

3) Cəzaya qənaət prinsipinin alternativ sanksiyaların qurulmasında rolu və yeri // Qanun, 2010, №11-12 (199-200), s.34-39.

4) Cinayət-hüquqi sanksiyaların qurulmasının problem məsələlərinə dair //

Qanun, 2011, № 04(204), s.48-52.

5) Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş cəzanın məqsədləri haqqında // Beynəlxalq hüquq və inteqrasiya problemləri (elmi-analitik və praktiki jurnal) №1 (33), 2013, s.86-91.

6) Классификация уголовно-правовых санкций // Вестник Московского государственного областного университета. Серия «Юриспруденция». Москва, №1 / 2013 (1), с.86-91.

7) Cinayət-hüquqi sanksiyaların tipləri // Məhkəmə ekspertizası, Kriminallistika və Kriminologiyanın aktual məsələləri (elmi əsərlər məcmuəsi №59). Bakı – 2013, s.214-219.

8) 1999-cu il Cinayət Məcəlləsində mülkiyyət əleyhinə edilən ağır cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən sanksiyaların təkmilləşdirilməsi problemləri // Odlar Yurdu Universitetinin Elmi və Pedaqoji Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası. Bakı, 2013, №38, s.103-109.

9) “Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında” 2 iyul 2001-ci il Qanununun mülkiyyət əleyhinə edilən xüsusilə ağır cinayətlərə təsiri // Milli Aviasiya Akademiyasının Elmi Məcmuələri. Bakı, Cild 15 №4, Oktyabr-Dekabr 2013, s.184-189.

10) Собственность и право собственности как объекты уголовно-правовой защиты в Азербайджанской Республике // Вопросы современной юриспруденции. Материалы международной заочной научно-практической конференции (23/10/2013 г.). Новосибирск – 2013, с.152-158.

11) Роль и важность санкций в борьбе с преступлениями против собственности в Уголовном Кодексе Азербайджанской ССР 1922 года // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Серия «Юридические науки». Москва, №4, 2013, с.101-107.

12) Ağırlaşdırıcı hallarda mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərə görə xüsusi müsadirənin tətbiqi məsələləri // Elmi əsərlər (beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal). Bakı, №1 (22), 2014, s.280-284.

13) Cinayət hüququnda sanksiyaların anlayışı // Milli Aviasiya Akademiyasının Elmi Məcmuələri. Bakı, Cild 16 №4, Oktyabr-Dekabr 2014, s.119-123.

**ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ПОСТРОЕНИЯ САНКЦИЙ
ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ СОБСТВЕННОСТИ**

РЕЗЮМЕ

Диссертационная работа монографического характера Орхана Руфат оглы Асланова на тему: «Проблемные вопросы построения санкций за преступления против собственности», представленная на соискание ученой степени доктора философии по праву по специальности 5611.01 – Уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право, посвящена комплексному исследованию проблемных вопросов построения санкций норм, предусмотренных в действующем УК за преступления против собственности с учетом судебной практики.

Диссертационная работа структурно состоит из введения, четырех глав, восьми параграфов, заключения и списка использованной литературы.

Во введении обоснована актуальность темы исследования, выяснена степень ее разработанности, даны подробные пояснения об объекте и предмете, о цели и задачах, об использованной нормативной и эмпирической базе, о теоретико-методологических основах, о научной новизне исследования и об основных положениях, выносимых на защиту, отражены сведения о структуре диссертации и апробации ее результатов.

Первая глава диссертации, которая называется «Исторически важная роль и место санкций в борьбе с преступлениями, совершенными против собственности в первом Уголовном Кодексе Азербайджанской Республики и в Уголовном Кодексе 1960 года» посвящена общетеоретическому и практическому исследованию санкций в борьбе с преступлениями против собственности, нашедших свое правовое закрепление в Уголовных Кодексах Азербайджанской Республики 1922, 1927 и 1960 годов, а также в указах и постановлениях, принятых в период между этими кодексами.

Вторая глава диссертации, называемая «Понятие, виды и типы санкций в уголовном праве» состоит из трех параграфов, где исследуются вопросы, связанные с понятием, видами и типами санкций в уголовном праве.

Третья глава диссертации под названием «Состояние построения санкций по категориям преступлений против собственности» объединяет в себе три параграфа, в которых говорится о соответствии требованиям ст.15 Общей части УК (Классификация преступлений) в процессе построения санкций за каждое преступление, совершенное против собственности, о путях решения возникающих при этом проблем, а также о возможности применения каких-либо дополнительных наказаний, предусмотренных в уголовном законодательстве, а также вносятся конкретные предложения и рекомендации, направленные на их усовершенствование, с использованием материалов судебной практики.

Четвертая глава диссертации – «Альтернативные санкции в нормах, предусматривающих ответственность за преступления против собственности» состоит из двух параграфов, где наряду с определением основных случаев, которые должны учитываться в альтернативных санкциях, построенных за менее тяжкие преступления и преступления, не представляющие большой общественной опасности против собственности, вносится ясность в понятие и сущность альтернативных санкций, исследуются возможности учета требований принципа экономии репрессии (мер государственного принуждения) в применении альтернативных санкций.

В заключительной части диссертации в обобщенном виде дано краткое изложение основных выводов, полученных в результате исследования, формулируются выводы проведенного автором научного анализа, направленные на совершенствование действующего уголовного законодательства в связи с проблемными вопросами построения санкций за преступления против собственности.

**THE SETTING PROBLEMS OF SANCTIONS FOR THE CRIMES
AGAINST THE PROPERTY**

SUMMARY

The dissertation work called as “The setting problems of sanctions for the crimes against the property” and which was written by Orkhan Rufat oğlu Aslanov for obtain the degree of Doctor of Philosophy in Law by profession 5611.01 – Criminal law and criminology, criminal-executive law is the first monographic research which is dedicated to the complex exploration of setting problems of sanctions of norms determining the responsibility for the crimes against the property in Criminal Code which comes into effect, with taking into account the judicial experience.

In terms of structure, the dissertation work is consisted of introduction, four chapters, eight paragraphs, conclusion and list of used literatures.

In the introduction has based the urgency of researched theme, clarified its elaboration degree, has given comprehensive explanation of the object and subject, goals and objectives of research, the used normative and empiric bases, theoretical and methodological principals, the innovation of scientific work and main points that put forward for the defense, here also has reflected the structure of the dissertation work and the information about the approbation about its results.

The first chapter of the dissertation work, which calls “The historical role and importance of sanctions in the struggle against the crimes of property in the first Criminal Codes of Azerbaijan Republic and in the Criminal Code of 1960” deals with the common-theoretical and practical research of sanctions that find their legal determination in the decrees and decisions adopted in the 1922, 1927 and 1960 Criminal Codes of Azerbaijan Republic, as well as during the periods between these Codes.

The second chapter of the dissertation work is named “The concept, types and kinds of sanctions in Criminal law” consists of three paragraphs, here also has researched the issues related to the concept, types and kinds of sanctions in the criminal law.

The third chapter of dissertation which is named “The setting state of sanctions on the categories of crimes against the property” unites three paragraphs and here has given information about the compliance with the

requirements of the 15th article (The crime's classification) of the General part of CC during the setting of sanctions determining the responsibility for each crimes against the property, the solution ways of encountered problems, including the possibility of additional punishments that was taken into account in the criminal law, also is put forward the concrete offers and recommendations in the direction of their improvement by benefitting from the juridical experience.

The fourth chapter of dissertation work called as "The alternative sanctions in norms, determined the responsibilities for crimes against the property" consists of two paragraphs, here has clarified the essence and gist of alternative sanction, along with the determination of main cases that should be considered in the alternative sanctions which are set for the less serious crimes against the property and crimes that do not pose any big social danger, has also researched the possibilities of consideration of requirements of economy principles of punishment (the measures of state compulsion) in the application of alternative sanctions.

In the conclusion of the dissertation work has carried out the generalization of work and has summarized the main results, then also given the results of scientific analysis of the author related to the setting problems of sanctions against the property crimes in the direction of improvement of crime legislation that comes into effects.

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ И ПРАВА**

На правах рукописи

ОРХАН РУФАТ оглы АСЛАНОВ

**ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ПОСТРОЕНИЯ САНКЦИЙ
ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ СОБСТВЕННОСТИ**

5611.01 – «Уголовное право и криминология;
уголовно-исполнительное право»

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой
степени доктора философии по праву

Баку – 2015